

Възможни етнокултурни взаимодействия, съхранени в епоса „Веда Словена”

Денис Исаев

Резюме: Централизираната йерархична социална структура в Древна Тракия е обусловена от царската доктрина, определена от Александър Фол с техническото понятие „тракийски орфизъм“. В българската народностна култура са съхранени форми от орфическата вяра, която допуска всеки край да предшества ново начало. Следователно е възможно, дори необходимо, да се унаследяват и общностните взаимоотношения в социална структура от древността. Унаследяването белезите на културата, включително и социалната структура, би било възможно, при условие че участниците не са пасивни, т.е. ако се носят активно. Етнокултурните взаимоотношения се извършват в условията на безкнижовна среда, а „Веда Словена“ отразява дори по-сложен процес на взаимодействие в среда, книжовна за едни и безкнижовна за други носители.

Проблемната ситуация на текста се отнася към характера на културно-историческите взаимоотношения при пресичането им от книжовна в безкнижовна среда. Това става възможно посредством записите „Веда Словена“, където историческите процеси могат да се изживяват поне диахронно. Веднъж според нравствените норми, носени в устността, и втори път, в очакването на посланията от записаната история.

Ключови думи: Веда Словена, Траки, книжовна и устна традиция

Д-р Денис Исаев има бакалавърска степен по „Тракология“ и магистърска степен по „История на социалните промени“ (НБУ). Работи в РИМ-Благоевград в отдел Археология – Античност. Научните му интереси са в полето на орфизма и историята на Древна Тракия.

От Питагор насетне и благодарение на Платон устното орфическо учение се превръща в интелектуално убежище на избрани посветени в полиса. Литературно подготвените орфици боравят с богат понятиен инструментариум, за трите модела на представите си за Свят — космогоническия, митологическия и доктриналния. В рамките на полисният свят, те нямат възможност да го приложат в обществен или социален план. Полисната представа за Орфей е, че той е родом от Тракия, заедно с други певци, поети и учители, като се започва с хиперборееца Олен. Въпреки че имената на тези персонажи и приписаните им стихове са на старогръцки, те представят една доста слаба поезия (по мнението на Павзаний с коментар у ХО: 9-11), а елините ги задържат в творческата си традиция като ехо от пред-Омирово вдъхновение. По този начин съхранени, те достига до нас във вид литература и запазва тракийската устна аристократическа доктрина в някакъв вариант, преди тя постепенно да започне да *снизява* през и след IV в. пр. Хр. Въпреки липсата на собствена писмена традиция, която да я увековечи за поколенията, тя все пак се запазва, като наследството на югоизточно-европейската и западно-малоазийската устност, синкретизирана с вярванията, обредните практики и монотеистичните идеи на Предния Изток, Персия и Египет. От друга страна, устният орфизъм реликтивно се съхранява в балканския фолклор, като претърпява метаморфоза в масовата мистериалност. Така характерния образ на Учителя в доктриналния, устен орфизъм придобива образа на планинския юнак, който във „Веда Словена“, ще се появи на български език в именна форма Орфен/Уфрен¹. По този начин във „Веда Словена“, се крие възможност за унаследяване, устно предаваната форма на орфизма, с характерен за древните траки манталитет и изказ. „Веда Словена“ дава възможност орфизмът да бъде наблюдаван като различим резултат от взаимодействието писменост – устност. По същество взаимодействието се изразява в усвояването на европейската, малоазийската и южноиталийската етносна доктринална обредност-вяра от елинската полисната *пайдейя*. От своя страна, орфическата обредна мистериалност се сближава със старогръцката литературна реинтерпретация, която прониква в Балканския, Малоазийския Апенинския полуостров в периода, който коментирам.

---

¹ Фол, 2002, 68.

По този повод Александър Фол прави следната съпоставка на качествата на героя Орфей в Аргонавтика и интерпретира в устен орфически контекст песните от „Веда Словена“.

В Аргонавтика Орфей пристива в дълбок сън-кома, равен на смърт, самия дракон. По съвет на Медея, взима златното руно от клоните на дървото, като го преметва на гърба си и всички се отправят към кораба, където с благодарност вдигат ръце към ураническите богове.²

Измежду древните български песни за Орфей, както Стефан Веркович сам ги нарича, публикуваната през 1867 г. съдържа 852 стиха³. Тези стихове разказват за Орфей, който се оженил за дъщерята (керка) на „Харапска кралска“. Орфен нямал ни пушка, ни сабя, бил свирелджия на свирка, която била юдинска, та с нея свирел песни хоровити, жалостиви, сладки. Когато след доста времежия певецът побегнал с най-малката дъщеря на краля, разяреният баща пратил „до две люти, фърковати змии“ да го настигнат и с отровните си уста да умъртвят дъщеря му.

Към срещата със змиите, които „уста зинаха мома да погълнатъ“, „Орфен си обзе до негова гласна свирка, та засвири песна мощне жалостива, что/дор се чу две змии умаяха, като умряни паднаха ва земя да се валеть!“ Тази сцена, според Фол, накратко възпроизвежда ефекта от свирнята на Орфей върху дракона пазител на златното руно, като привежда и добавка от Аргонавтика.⁴

Падналите на земята като „умряни“ змии, от песента на Веда Словена, запитали Орфен какво зло са му били сторили, „та си нас со тая стрела устрели“ и от тях изтекли две кървави реки, които „во църно море си течаха“. Тук Фол подсказва цветовия код на орфическата интерпретация, като задава въпросът защо Гологанов, ако е мистификатор, не е сложил в цитирания изумителен стих, бяло вместо църно море, та хем да не го уловят, че е проучил предварително похода на Аргонавтите в Колхида, „хем, да препрати към любимото на балканците топло море край митницата в Солун“⁵.

Според Фол, изтеклите от кръвта на умрелите змии реки в черно море, представлява запис на орфическа цветово мислена обредност, в която червеното винаги

---

² Стихове 1015-1021 (Фол, 1995), като последствие го съпоставя с епическия герой от „Веда Словена“.

³ Верковичъ, 1867

⁴ Фол, 2002, 68.

⁵ Фол, 2002, 68-69.

изтича в черното, кръвта — в утробата на Великата богиня-майка, което подкрепя и моята хипотеза за свързаността на Ведата с устната орфическа вяра.⁶

Ключовият камък от Александрово (ляво) и мотив от шевица от Сатовча (дясно)

Епизодите, в които героят има магически възможности и функции от Орфическата Аргонавтика и от българската песен за Орфей, би трябвало да породят антропологическа потребност за изследването на песните от цикъла „Веда Словена“.

Следвайки Фол, трябва да се предположи, че когато стане дума за „магьосници“ и за „магьосничество“, антропологическото изследване трябва да вземе предвид, че полисната културна среда, съответно градският тип цивилизация, изключват възможността за появата на образа на маг, жрец, тълмач и учител по космогония, теогония и антропогония на затворен аристократически кръг. Елинският герой не може да бъде мислен като маг, а още по-малко — като магьосник, клекнал край котле, какъвто той е представен в *Аргонавтика*.

За да обясни защо всъщност класическата древност не допуска „магьосници“, Граф⁷ обосновава тезата, че „обществото прави магьосника“, когато то има нужда от него. С други думи, „магьосник се става“ не по лично желание и воля, което според мен, изравнява представата за мага в етносоото организирани държави с представата за добрия философ в полисната среда.

⁶ вж. следи за съчетанието червено, черно и бяло, в реликтовия фолклор у ТД 2: № 5 и 209-215; ср. такива следи за Сабазий у Степанов:2000.

⁷ Graf 1999: 61-88.

Докато в елинските неорфически версии на мита за златното руно, никой от Аргонавтите не може да бъде „направен“ от обществото магьосник, то Медея е такава по дефиниция, понеже тя е „варварка“. Поради тази разлика с елинската възхвала на подвизите на мито-герои, в орфическата версия на „Аргонавтика“ Орфей е същинският Учител-маг и веднага влиза в съдружие с Медея. Дватамата не са „обременени с“ или „направени от“ елинското обществено мнение, поради което свободно и успешно *магичесват* и принуждават богинята да изпълни исканото от тях. Аналогично е поведението и на цитирания Орфен, Уфрен от песните на „Веда Словена“, което дава възможност той да бъде мислен орфически, като носител на дълбокото преплитане между религия и магия, което не се вмества в обичайни схеми на религиозност. Докато религията търси подкрепата на божественото, магията го заставя да изпълни волята ѝ. В този смисъл, магическа вяра в цикъла песни „Веда Словена“ е добре намерената възможност за *назоваване* и *отглас* на устното орфическо учение за безсмъртността.

В случая, „Веда Словена“, епосът придобива наюанси на разконспирирана мистериална посветителност, до която са допуснати слушатели на ритмизирани напеви (*еподаи*)⁸. Макар да е снижена, посветителността, която настъпва със записването и редактирането на поемите, все пак съхранява основни свои отлики. Пеенето в устната култура е разпознаване, узнаване и назоваване на *Паметта—Познание*, то е постигнато чрез припомняне и не провокира етносна устна историческа памет с наизустени думи. Паметта-познание в тези времево-пространствени характеристики пробужда въображение чрез образи, които *стават постоянно*, чрез промяна. Този тип памет, за разлика от литературната, формообразува, мисли, създава идеята, образа, обряда, а не ги описва. Следователно при този тип възпроизвеждане не е необходимо дословно да запаметява веднъж сътвореното. По този начин се повтарят и сюжетите, свързвани монтажно в песните на „Веда Словена“.

Стереотипите, с които дори Омир си служи, би следвало да се разбират като повтарящ се образ и обред, т.е. като действие-дълг. При изпълнението на действията-дълг повторемостта на визията се дължи на вярата, че винаги тъй трябва да се случва. Това, мисля, внушава и цикличността в песните на *нашата* „Веда“. Характерно за този тип поведение е вярата-упование да призовава видението, но при неговото посветително огласяване не се съставя мит, нито се митологизира, освен в изследователските текстове.

---

⁸ Виж за епоса и еподите Богданов Б. 2013, както и 2006, както и Фол, 2002.

Българска народностна култура е *старината*, която е проучвана към края на XIX и през XX в. „Веда Словена“ е част от този изследователски процес, който обхваща народните вярвания, обичаите, песните, обредно-нормативния ред, практиките в бита и в трудовия процес, породени от миогледа, както и постоянните промени в тях, до днес.

Народностната култура, която в етнографски прочит ползва понятието „фолклор“ е исторически динамична система, е неофициална, безкнижовна и непрофесионална, стабилна е и изглежда в някакъв смисъл е в противовес на книжовността.

Ранните български апокрифи още не са *пориви* към книжовност в литературния смисъл на думата. Тази безкнижовна действителност типологически съответства на долитературната епоха от общественото развитие в Югоизточна Европа и в Мала Азия, а „Веда Словена“ е възможният процес за запис на това явление. Типологическите съответствия не са задължителни и хронологически в обща периодизационна схема, процесите са диахронно възможни. Макар и асинхронни, подобни културни кръгове се пресичат, стига носителите им да са още исторически активни, което за края на XIX в., високо в планинските части, е абсолютно допустимо.

Българският изворов материал не предлага същински епос до XV в. В него ранната българска митология се долавя, в най-добрия случай, чрез митологеми. Само чрез чисти, абстрактно постигнати конструкции може да се достигне до епоса преди XV в., т. е. възможно е да се създадат хипотези за българската митология по модела на Венедиков.⁹

Възможно е да се възстанови космогоничен мит без литературна митографска обработка, посредством всички други езици, например чрез пластичния. Ако днес наблюдаваме класическото изкуство на Древна Елада, то за своите създатели не е изкуство, а и за онези, които го съзерцават. За тях то е изказ на космогонични идеи. Затова, от извороведско гледище, е по-добре да не се говори за изкуство, а за изказ. По този начин могат да се обвържат космогоничното мислене с живата старина или с реликтовата действителност, а и с всички веществени извори.

Пластичният изказ дава възможност за изява на космологическата структура, съхранена в народностната култура. Космологическа структура не дава възможност да е понятийно разбрана, докато се правят опити за това. Този вид изказ *съобщава*

---

⁹ Венедиков, 1987 и 1995.

някаква идея за съществуващ космогоничен модел. Космогоничният модел не може да не бъде в някакъв смисъл митологически, а митологията е и идеологическа система.

Шевици на българо-мохамеданите от Сатовча. Представят модел за света. В РИМ-Благовград (личен архив)

Следователно, основните обекти на проучването на безкнижовната действителност е необходимо да са два – песните и обичайно-обредните комплекси, но в тяхното единство. Това *единство* се въплъщава в обредни представления, чиито елементи подлежат на анализ, който до момента за „Веда Словена“ не е направен. Този анализ би трябвало да открие семантически чист образ на най-старото космогонично мислене на европейска земя и едва тогава да се съпостави с **тракийското, тюркско-хунското, келтско, семитско** и всички възможности, които предполага „Веда Словена“. Такъв анализ може да се направи по два начина. Първият начин е модулният, стига модулет да е исторически оправдан, с други думи, ако той функционира и функционирането му може да се проследи чрез измененията му. Вторият начин е културно-историческият.

Когато се търси произходът на средновековната българска култура, ще рече и на българската народна култура (във Веда Словена търсим именно нея), то неминуемо ще се търси и древното наследство. Би било погрешно схващането, че такова наследство представлява компактна група белези, които автоматически преминават като цялостна съставка в образуващата се друга култура. Наследството е механизъм, то предполага промяна и на пластичния изказ.

Първият метод търси функционирането на самата структура (макар и с други структури), а вторият търси функционирането на етнокултурни взаимоотношения. Тези

взаимоотношения не са възможни, ако участниците са пасивни. Те са възможни, ако се носят активно. Етнокултурните взаимоотношения се извършват в условията на безкнижовна среда. А „Веда Словена“ отразява дори по-сложен процес на взаимодействиеност, в среда, книжовна за едни и безкнижовна за други носители.

В процес на взаимодействиеност оцеляват образите, а историческата, културна, доктринална семантика може да избледнее. За „Веда Словена“ това ще означава, че през цялата късна античност субстратното население на Балканите носи именно представата на фолклорният образ за юнака, пастир и певец, съхранен като представа и във „Веда Словена“.

Като се отстрани опасността от структуриране, ще остане проблемната ситуация за характера на културно-историческите взаимоотношения при пресичането им от книжовна в безкнижовна среда.

Езикът на пресичането, по отношение „Веда Словена“, ако тя съхранява древни реалии, би могъл да отразява две равнища на общуване, в която и да е от възможните форми, тъй като в основите си общуването е йерархично и съсловно. Едното възможно равнище във „Веда Словена“ е това на овластените, (българо-мохамедани), с различен статут или авторитетните представители на общността, което предполагам, е отразено в песните от първи том на „Веда Словена“. Вероятно е те да изискват форма на посвещаване, т.е. вероятно е да не са за всекиго или просто да не са за българите-християни. В този контекст, второто равнище е отразено в песните от втори том на „Веда Словена“. Предполагам, също междинно равнище, което прави идеологическа връзка между песните от двете нива, на първи и втори том от „Веда Словена“. То би отразило своеобразно съсловно общуване, което пък, от своя страна, би осигурило идеологическо въздействие – разговор. При наблюдаването на така предположена действителност би се доказала социална приемственост в традиционното българско общество от *Древността*, дори до днес, запазена в културата на българо-мохамеданското и българо-православното население от Западните Родопи.¹⁰

Предпоставката за такова общуване е в близките социално-икономически условия, при които живеят участниците в процеса. Това е общуването на сходни типове историческа памет и от една страна е възможно да се наблюдават културни взаимодействиености-моделни от траките в античността, от българите през късната античност и ранното средновековие, но и от османлиите. Този метод предлага

---

¹⁰ И не само. Източните Родопи са цяла неизследвана вселена.

наблюдение на възможните етно-религиозни взаимодействия, свързани с явлението „Веда Словена“. Това се предполага от различието между първи и втори том на епоса, като във втори том се наблюдават и *християнски* мотиви, навлезли в традиционната култура. В този случай ще стане възможно да се види създалата се най-напред култура, именно, в безкнижовна среда и в историко-географски зони с приблизително еднакви характеристики. Такива зони са контактните. Към тях принадлежи и източната половина на Балканския полуостров и планината Родопи.

Използвана литература:

Арnaudов, Михаил. 1968. „Веркович и „Веда Словена“. Принос към историята на българския фолклор и на българското Възраждане в Македония“. В. *Сборник за народни умотворения и народопис.* БАН, 1968 г., Том ЛП.

Богданов, Богдан. bogdanbogdanov.net. [Онлайн] [Цитирано на: 28 август 2015 г.] <http://bogdanbogdanov.net/pdf/138.pdf>.

— 1997. *Загадката Веда Словена.* [автор на книга] Лучия Антонова, Тинка Костова и Иван Богданов. Веда Словена. н.м. : Отворено общество , 1997, Том 1.

— 1995. *Мит и литература.* София : н.а., 1995.

— 1976. *Омировият епос.* София : Народна просвета, 1976.

— 2006. *Омировият епос.* Страница на Богдан Богданов. [Онлайн] 2006. [Цитирано на: 29 август 2015 г.] <http://www.bogdanbogdanov.net/pdf/15.pdf>.

— 2006. *Орфей и древната митология на Балканите.* София : н.а., 2006.

— 1971(1993). *От Омир до Еврипид.* София: н.а., 1971(1993).

— 2012. *Разказ, време и реалност в старогръцката литература.* София : Жанет, 2012. ISBN 978-954-491-876-7.

Богданов, Иван. 1991. *Веда Словена и нашето време.* София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 1991.

— 1976. *Прабългари.* София : н.а., 1976.

Бочков, Пламен. 2015. *Веда Словена - 140 години по-късно.* София. н.а., 2015.

Верковић, Стефан И. 1874. *Веда Словена: български народни песни от предисторично и предхристиянско доба.* Београд : Држ. штампария, 1874.

Веркович, Стефан. *Архиви на Веркович.* Фонд 14: 1:17, 21, 23, 24, 26, 27, 32, 33, 35, 36, 126, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182., Научен архив на Българска Академия на науките : н.а.

Веркович, Стефан Ил. 1881. *Веда Словенах. Обрядни песни от язическо време.* Санкт Петербург : н.а., 1881. Том 2.

Веркович, Стефан. 1860. *Народне песме Македонски Бугара.* Белград : н.а., 1860.

— 1966. *Народни песни на македонските българи.* София : н.а., 1966.

— 1868. *Описание бѣта болгар, населяющих Македонию.* Москва : н.а., 1868.

— 1889. *Топографическо-этнографический очерк Македонии.* Санкт Петербург : н.а., 1889.

Верковичъ, Стефан. 1867. *Древная Болгарская Пысня об Орфевы.* Москва : Университетская типографія, 1867.

Исаев, Д. 2012. „Моите занимания с древната тракийска култура“. http://www.bogdanbogdanov.net/forum_bg.php?page=discussion_show&discID=74

Исаев Д. 2013. „При корените на Веда Словена“. Вестник *Университетски дневник* – НБУ, бр. 4, стр. 10-11;

Исаев Д. „Създаването на славянската доктрина и Веда Словена“. Под печат.

Ел. списание Онгъл. 1, 2014г., Том 4.

Фол, Александър. 2004. *Orphica Magica - I*. София : УИ , 2004.

— . 1985. *Българската народна култура и тракийското изворознание (Методологически бележки)*. София : н.а., 1985.

— . 1970. *Демографска и социална структура на древна Тракия - първо хилядолетие пр.н.е.* София : Наука и изкуство, 1970.

— . 1966. *Дълбоки корени*. София : Отечествон фронт, 1966.

— . 1997. *История на българските земи в Древността – до края на III в.пр.Хр.* София : УИ "Св. Климент Охридски", 1997.

— . 2000. *Историята на българите: потребност от нов подход - преоценка*. София : Тангра-ТанНакРа, 2000. Том 3.

— . 1990. *Политика и култура в Древна Тракия*. София : НИ , 1990.

— . 1993. *Слово и дела в древна Тракия. Учебни четива*. София : УИ , 1993.

— . 1998(2). *Тракийската култура. Казано и премълчано*. София : Рива, 1998(2).

— . 1991. *Тракийският Дионис. Книга първа: Загрей*. София: УИ , 1991.

— . 2002. *Тракийският Дионис. Назоаване и Вяра*. София: НБУ, 2002. Том 3. ISBN 954-535-272-8.

— . 1986. *Тракийският орфизъм*. София : УИ, 1986.

— . 1968. *Тракийското военно изкуство*. София : н.а., 1968.

— . 1975. *Тракия и Балканите през ранно-елинистическата епоха*. София: Наука и изкуство, 1975.

— . 1995. *Химните на Орфей*. София: Борина, 1995.

— . 2004. *Човекът във видове пространства*. София: н.а., 2004.

Фол, Александър, и др. 1981. *Тракийското религиозно мислене. Тракийски легенди*. София : София-прес, 1981.